

KLASZTOR W MAYO
W KONTEKŚCIE WCZESNEGO CHRZEŚCIJAŃSTWA
NA WYSPACH BRYTYJSKICH

źródła monastyczne **monografie 4**

Redakcja naukowa:

Michał Tomasz Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

WOJCIECH BEDYŃSKI

KLASZTOR W MAYO
W KONTEKŚCIE WCZESNEGO
CHRZEŚCIJAŃSTWA
NA WYSPACH BRYTYJSKICH

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Recenzja wydawnicza:
PROF. DR HAB. JERZY STRZELCZYK

Redakcja i korekta:
ALDONA IBEK
MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

Opracowanie graficzne i skład:
JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 133/2014, Tyniec, dnia 24.11.2014
o. Konrad Małys OSB, przeor administrator

ISBN 978-83-7354-552-6

Wydanie pierwsze – Kraków 2014

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37, 30–398 Kraków
tel.: +48 (12) 688–52–90
tel./fax: +48 (12) 688–52–91
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Liczba arkuszy: 24,7

Druk i oprawa:
TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Spis skrótów7
Wstęp9
Źródła	13
Nazwy	29
Irlandczycy	29
Anglosasi, Anglowie, Northumbryjczycy	30
Mayo	32

Część I: Kontekst historyczny

Rozdział 1: Kościół i społeczeństwo Irlandii do VII wieku	37
Społeczeństwo irlandzkie we wczesnym średniowieczu	40
Organizacja kościelna w Irlandii i jej przemiany do VII wieku	49
Źródła monastycyzmu irlandzkiego	59
Kościół irlandzki w okresie misyjnym (V/VI wiek)	89
„Rewolucja monastyczna”	100
Fundacje wielkich klasztorów (525–575)	108
Życie monastyczne i jego organizacja	113
Architektura klasztorów z okresu wielkich paruchii monastycznych	128
Wnioski	133
Rozdział 2: Święty Kolumba i klasztor na wyspie Iona.	137
Rozdział 3: Chrystianizacja Northumbrii	163
Misja rzymska.	166
Misja Paulinusa w Northumbrii	171
Misja irlandzka i ciąg dalszy chrystianizacji Northumbrii	181
Rozdział 4: Kontrowersja paschalna.	193
Rozdział 5: Synod w Whitby	213

Część II: Klasztor w Mayo

Rozdział 1: Lindisfarne237
Rozdział 2: Kolman243
Rozdział 3: Inisboffin259
Rozdział 4: Gerald271
Rozdział 5: Mayo.293
Rozdział 6: Dalsze dzieje klasztoru323
Zakończenie.347
Bibliografia353
Teksty źródłowe	353
Literatura przedmiotu.	357
Źródła internetowe	367

Appendix

<i>Żywot świętego Geralda</i> Opata z Magh Eo371
<i>Breviarium Aberdonense</i>383
Z listów Alkuina387
Do biskupa Leutfreda389
Biskupi Mayo391
Proboszczowie parafii Mayo Abbey 1817–2010392
Rysunek i zdjęcia393
Mapy407
Spis ilustracji415
Indeks imion i nazw własnych417

Wykaz skrótów

AU – *Annala Uladh, Roczniki ulsterskie*

AC – *Annales Cambriae*

ACo – *Annala Connachcie, Roczniki Connachtu*

ALC – *Annala Loch Cé, Roczniki z Loch Cé*

ARE – *Annála Ríoghachta Éireann, Roczniki Czterech Mistrzów*

ASC – *Anglo-Saxon Chronicle, Kronika anglosaska*

HE – *Historia ecclesiastica gentis Anglorum, Historia kościelna narodu angielskiego*

AI – *Annales Inisfaliensis, Roczniki z Inisfallen*

AT – *Annala Tigernach, Roczniki z Tigernach*

VCB – *Vita Cuthberti auctore Bedae*

VCA – *Vita Cuthberti auctore anonymae*

TCD – Trinity College Dublin

Autor pragnie złożyć szczególne podziękowania profesorowi Leszkowi Pawłowi Słupeckiemu za wieloletnią opiekę naukową, profesorowi Davidowi Ashurst za umożliwienie zebrania materiałów do pracy na Uniwersytecie w Durham, jak również profesorom Jerzemu Strzelczykowi i ks. Markowi Starowiejskiemu za wyrażone w recenzjach uwagi i sugestie.

Mai, która dawno temu była inspiracją do podjęcia tego tematu.

Wstęp

Współczesne Mayo jest trzecim pod względem wielkości hrabstwem w Republice Irlandii. Położone na zachodnim wybrzeżu rozciąga się od jeziora Corrib i fiordu Kilary Harbour na południu aż po zatokę Killala na północy. Od zachodu posiada urozmaiconą linię brzegową Oceanu Atlantyckiego z mnóstwem wysp, z których największą jest Achill, będąca obecnie atrakcją turystyczną ze względu na piękny górzysty krajobraz. Góry zajmują zachodnią i północną część hrabstwa, zaś w jego rejonach południowych i wschodnich dominują równiny. Najwyższe wzniesienia stanowią Mweelrea oraz Croagh Patrick, szczyt, który od średniowiecza stanowił jedno z głównych centrów pielgrzymkowych w Irlandii. Legenda głosi, że św. Patryk stojąc na tej górze strącił w przepaść węże, które w Irlandii faktycznie nie występują. Od południa Mayo graniczy z hrabstwem Galway, a konkretnie z jego najrzadziej zaludnioną częścią, zwaną Connemara, będącą w ostatnich stuleciach synonimem irlandzkiego Dzikiego Zachodu, a obecnie stanowiącą największy *Gaeltacht*, czyli region irlandzkojęzyczny. To tam ma siedzibę *Radio na Gaeilge* w Carraroe oraz szkoła języka irlandzkiego w Spiddal. Od wschodu do Mayo przylegają tereny hrabstw Sligo i Roscommon.

Historycznie Mayo stanowiło część prowincji (irl. *cóiced*) Connaught, jednej z czterech (lub pięciu, jeśli liczyć małe centralne Meath), na które wyspa dzieliła się od czasów starożytnych¹. Pierwotnie nazwa ta (irl. *Connachta*) nie była terminem odnoszącym się do terytorium, lecz do grupy rodów, które za swego protoplastę uważały Conna „od Stu Bitew” (irl. *Conn Cétchathach*), legendarnego króla Irlandii z II w. n.e. Hrabstwo Mayo powstało za czasów panowania Elżbiety I, około 1595 r.,

¹ Cztery prowincje Irlandii to: Leinster, Munster, Connacht, Ulster. O wojnie Connachtu z Ulsterem opowiada największe dzieło wczesnej irlandzkiej epiki *Tain Bó Cuailnge* (BRYLL I GORAJ 1983).

podczas tak zwanej Kompozycji Connachtu (ang. *Composition of Connaught*). Connaught został wtedy włączony w angielski system administracyjny, a hrabstwo Mayo wyodrębnione i podzielone na dziewięć części, nad którymi władzę sprawowały angielskie i gaelickie rody.

Przyjęta wówczas nazwa wywodzi się od miejscowości położonej dziesięć mil (szesnaście kilometrów) na południe od współczesnej stolicy hrabstwa, miasteczka Castlebar. Obecnie katolicka parafia Mayo i Roslee liczy zaledwie 1200 osób, a w samej wiosce Mayo żyje jedynie 408 mieszkańców². W przeszłości było to jednak znacznie ważniejsze centrum religijne i administracyjne. Przejściowo stanowiło nawet odrębne biskupstwo, włączone później w skład metropolii Tuam.

Nazwa Mayo (irl. *Magh Éo*) oznacza „polanę cisów” lub „łąkę cisów”. *Magh* we wczesnośredniowiecznej Irlandii było podstawową jednostką administracyjną, oznaczającą pole gotowe pod uprawę. Najczęściej jedno *magh* było domeną pojedynczego *túath* (irl. „plemię”), stanowiącego wspólnotę ludzi razem uprawiających ziemię, na której czele stał przywódca, *ri*³. Wspólnoty te były w dużym stopniu samowystarczalne, co prowadziło do powstania bardzo silnych więzów i zależności w obrębie grupy, przy dość luźnej tożsamości z większymi organizmami politycznymi, takimi jak prowincje.

W średniowieczu miejsce, gdzie obecnie znajduje się wieś Mayo nosiło nazwę *Mag nÉo na Sachsan* (irl. „Mayo Sasów”). Znajdował się tam klasztor założony między 669 a 676 r. przez św. Kolmana, trzeciego biskupa Lindisfarne. Był to wyjątkowy ośrodek monastyczny, który aż do epoki wikingów zachował wyłącznie angielski charakter, a w drugiej połowie VIII w. podlegał nawet bezpośrednio władzy biskupa Yorku.

Klasztor angielski na zachodzie Irlandii był w VII w. czymś niezwykłym – w owym czasie to raczej irlandzcy mnisi opuszczali swą wyspę i zakładali ośrodki w Wielkiej Brytanii i na kontynencie. Nie zmienia to oczywiście faktu, że wielu Anglików, Franków i innych udawało się do Irlandii na naukę. Pisze o tym wyraźnie Beda w swej *Historii kościel-*

² Badania CENSUS z 1996 roku (<http://www.mayo-ireland.ie/Mayo/Towns/MayAbbey/>).

³ Wyraz spokrewniony z łac. *rex*.

nej narodu angielskiego. Jego zdaniem za czasów Finana i Kolmana, biskupów Lindisfarne, wielu Anglików, zarówno możnych, jak i zwyczajnych ludzi, podróżowało do Irlandii, by poświęcić się studiom religijnym bądź w poszukiwaniu bardziej ascetycznego życia. Z czasem wstępowali do klasztorów lub stawali się uczniami i naśladowcami irlandzkich zielonych męczenników, pustelników, którzy w odosobnieniu nauczali przybywających do nich ludzi. Irlandczycy przyjmowali ich chętnie w swoim kraju, dzielili się księgami i wiedzą nie chcąc w zamian żadnych opłat. Píše Beda: „Było też w owym czasie wielu spośród ludu Anglów, zarówno możnych, jak i przeciętnych, którzy w czasach episkopatu Finana i Kolmana opuszczali ojczystą wyspę w poszukiwaniu religijnych studiów lub bardziej ascetycznego życia. Z czasem niektórzy poświęcili się monastycznemu życiu, inni dużo podróżowali do celi nauczycieli⁴ u których szukali nauki. Irlandczycy przyjmowali ich życzliwie, nie chcąc w zamian żadnej zapłaty”⁵. Przyjazdy pojedynczych uczniów czy mnichów do Irlandii nie prowadziły jednak do zakładania przez przyjezdnych nowych klasztorów w Irlandii. Dlatego powstanie Mayo i jego angielski charakter, który trwał długo i zapisał się nawet w nazwie, jest w tym okresie historycznym czymś wyjątkowym.

Powstanie Mayo było bezpośrednią konsekwencją synodu w Whitby w 664 r., gdzie strona irlandzka, reprezentowana przez św. Kolmana, przegrała ze stroną rzymską spór dotyczący datowania Wielkanocy. Beda

⁴ Beda używa tu słowa *magister*, oznaczającego nauczyciela, a nie pustelnika, czy eremity. Tacy nauczyciele-pustelnicy byli w Irlandii obecni do czasów Reformacji, a nawet do XVIII w. Początki takiej tradycji nauczania sięgają prawdopodobnie czasów pogańskich. *Żywot św. Molinga* z Leinster dostarcza nam innego przykładu, pustelnika Brenainna, który prowadził szkołę dla dzieci lokalnych możnych (STOKES 1906, s. 261).

⁵ HE III,27. W oryg.: „Erant ibidem eo tempore multi nobilium simul et mediocrium de gente Anglorum, qui tempore Finani et Kolmani episcoporum, relicta insula patria, uel diuinae lectionis uel continentioris uitae gratia illo secesserant. Et quidam quidem mox se monasticae conuersationi fideliter mancipauerunt; alii magis circuenundo per cellas magistrorum lectioni operam dare gaudebant. Quos omnes Scotti libentissime suscipientes, uictum eis cotidianum sine pretio, libros quoque ad legendum et magisterium gratuitum praeberere curabant” (tłum. Wojciech Bedyński – W.B.).

w swoim dziele relacjonuje⁶, że Kolman zrezygnował z biskupstwa Lindisfarne i opuścił Northumbrię, zabierając ze sobą pewną liczbę współbraci, w tym trzydziestu Angłów. Popłynął z nimi najpierw na Ione, a potem na zachód Irlandii, gdzie założył klasztor na wyspie Inisboffin. Po jakimś czasie wspólnego życia, pomiędzy Anglami i Irlandczykami zaczął narastać konflikt. Święty Kolman postanowił podzielić wspólnotę i znalazł odpowiednie miejsce pod nowy klasztor, „qui lingua Scottorum Mag éo nominatur”⁷. Zbudowano go przy pomocy lokalnego władcy (którego imienia Beda nie wymienia) i tam właśnie przenieśli się angielscy mnisi. Od tej pory ośrodek ten nazywano *Mag nÉo na Sachsen*⁸.

Nazwa ta przetrwała aż do końca XVI w. i dopiero po nowym podziale administracyjnym zaprzestano używania jej w całości, skracając jedynie do Mayo.

⁶ HE IV,4.

⁷ HE IV,4.

⁸ Mnisi, którzy towarzyszyli św. Kolmanowi byli Anglami, a nie Sasami, ale często nie rozróżniano tych dwóch grup.

Źródła

Przegląd literatury źródłowej wypada zacząć oczywiście od głównego źródła służącego do poznania wczesnych dziejów Wysp Brytyjskich, czyli dzieła Bedy Czcigodnego *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* spisane w pięciu księgach. Jako kluczowe dla epoki, monumentalne dzieło doczekało się wielu wydań i opracowań. *Historia* została ukończona w 731 r. w klasztorze Wearmouth-Jarrow w południowej Northumbrii, przy ujściu rzeki Wear do Morza Północnego. O jej popularności w średniowieczu świadczy fakt, że ocalało przeszło sto sześćdziesiąt manuskryptów. Znaczenie to jest tym większe, że dla opisywanej epoki nie posiadamy zbyt wiele dzieł uzupełniających, a wpływ Bedy na pisarstwo nieco tylko późniejsze jest olbrzymi, co przy ówczesnym stosunku do praw autorskich musi poddawać w wątpliwość polifoniczność przekazu. Jak zauważa Bertram Colgrave, autor najnowszej edycji¹, bez Bedy i jego dzieł niektóre fakty, okoliczności, a nawet postaci byłyby dla współczesnych historyków kompletnie nieznane, a informacje na temat chrystianizacji Wielkiej Brytanii fragmentaryczne. Nawet historyjki opowiadane brytyjskim dzieciom w szkole często pochodzą właśnie od Bedy.

Dzieło jest w pewnym sensie summą epoki, „Złotego Wieku” dla chrześcijaństwa brytyjskiego oraz dla Northumbrii, która pełniła wówczas rolę hegemonu w heptarchii angielskiej², a jej kultura promieniowała na zewnątrz. Powstawała bogata sztuka iluminatorska, kopiowano księgi, pojawiały się liczne kontakty zagraniczne. Northumbryjczycy, tacy jak Wilfryd czy Willibrord, jeździli na kontynent, inni przyjeżdżali do nich,

¹ COLGRAVE 1969, s. XVIII (wstęp do HE Bedy).

² Heptarchia angielska to wspólna nazwa siedmiu królestw powstałych w Wielkiej Brytanii po najeździe germańskich Angłów, Sasów i Jutów w V–VI w. Królestw tych bywało w różnych okresach mniej lub więcej, ale tradycyjnie przyjęto liczbę siedem: Northumbria, Kent, Mercja, Wschodnia Anglia, Wessex, Essex, Sussex.

jak choćby italski mnich, twórca *Codex Amiatinus*³. Niewątpliwie bogactwem Northumbrii były podwójne inspiracje chrześcijańskie, które kraina ta czerpała i z Irlandii i z kontynentu jeszcze na długo po synodzie w Whitby w 664 r.

W takim właśnie środowisku, z jednej strony dynamicznie się rozwijającym, a z drugiej naznaczonym świeżym konfliktem o datę liczenia Wielkanocy, urodził się Beda. Na szczęście nieco informacji o sobie pozostawił w *praefatio* do *Historii kościelnej* oraz pod koniec księgi piątej, gdzie, być może wzorem Grzegorza z Tours, zamieścił krótką autobiografię i listę swoich dzieł. Jest to, jak w przypadku wielu innych osób, o których informacje pozostawił, najpełniejsze źródło wiedzy o nim.

Tym, co odróżnia Bedę od większości współczesnych mu autorów, jest próba wyjaśnienia czytelnikowi, skąd czerpał informacje do swej pracy. Ogólnikowo pisze o tym we wstępie, wymieniając kolejnych informatorów, z którymi osobiście bądź za czyimś pośrednictwem rozmawiał i od których czerpał dane. Jako swojego głównego mentora i wzór wymienia opata klasztoru św. Piotra i Pawła w Canterbury, Albinusa, który swoją wiedzę zdobył od samego arcybiskupa Teodora⁴. Oprócz niego pomagało anglosaskiemu historykowi jeszcze wiele innych osób: Nothlem, kapłan z Londynu, Daniel, biskup zachodnich Sasów, bracia z klasztoru w Lastingham, mnisi z Lindisfarne. Sam Beda twierdzi jednak, że więcej danych niż od informatorów czerpał z wcześniejszych autorów⁵.

Nad tym, jakie pozycje mogły znajdować się w bibliotece klasztoru Bedy lub bibliotekach innych klasztorów, do których miał dostęp, zastanawia się w swoim artykule Laistner⁶. Na ostatnich stronach swej pracy stworzył cały katalog dzieł, z których Beda ewidentnie korzystał, lub mógł wykorzystywać ich partie. Dominują w niej pozycje późnoantycznych Ojców Kościoła, jak św. Augustyn, czy św. Hieronim. Sporo jest też pogańskich autorów rzymskich, nieco mniej greckich (w tłumaczeniach

³ Bogato zdobiony kodeks zawierający prawie kompletny tekst Wulgaty św. Hieronima. Powstał w Northumbrii na przełomie VII i VIII wieku.

⁴ Teodor z Tarsu, ósmy arcybiskup Canterbury, zmarł w 690 r.

⁵ HE I,1.

⁶ LAISTNER 1935, s. 237–266.

łacińskich). Listę uzupełniają dzieła bliższe czasom Bedy, jak Gildas, Izydor z Sewilli, Grzegorz Wielki.

Ważna z punktu widzenia historyka, jest także deklaracja autora *Historii kościelnej*, zawarta we wstępie, że będzie pisał obiektywnie tak, jak to przedstawiają dostępne mu źródła. Z drugiej strony Beda zwraca się do czytelników, by modlili się do Boga, by ten wybaczył mu jego błędy i słabości umysłu. Pod koniec swego dzieła, na początku podsumowującego rozdziału dwudziestego czwartego księgi piątej pisze, że należy podsumować wydarzenia, które miały miejsce aż do tej daty. Data ta to rok 731, w którym autor ukończył pisanie.

O życiu autora tekstu można napisać albo bardzo mało (gdyż stosunkowo niewiele wiadomo), albo bardzo dużo, podając cały kontekst epoki w której żył. Powstało zresztą na ten temat wiele osobnych opracowań, z których warto wymienić przynajmniej książkę wydaną w 1200 rocznicę śmierci Bedy (wyd. THOMPSON, *Bede. His Life, Times and Writings*, 1935) oraz publikację Webba i Farmera *The Age of Bede* z 1998, będącą zbiorem tekstów z epoki. Ponieważ Northumbria z VIII wieku nie interesuje mnie już jako tło do tej pracy, ograniczę się do niezbędnego minimum.

Beda był mnichem w klasztorze św. Piotra i Pawła czyli Wearmouth-Jarrow. Urodził się na ziemiach tego klasztoru⁷: „Qui natus in territorio eiusdem monasterii”. Spędził tam zatem całe swoje życie, gdyż – jak sam dalej pisze – już w wieku siedmiu lat został oddany na wychowanie opatowi Benedyktowi, a następnie Ceolfrithowi. Od tego czasu aż do śmierci żył jako mnich w Wearmouth-Jarrow⁸. W wieku dziewiętnastu lat otrzymał święcenia diakonatu, następnie w wieku lat trzydziestu został wyświęcony na kapłana. W roku, w którym pisał te słowa miał pięćdziesiąt dziewięć lat, co określa datę jego narodzin na rok 672/673. Zmarł zaś w 735 r., czyli w cztery lata po ukończeniu *Historii*. O okolicznościach śmierci wiemy więcej niż o całym jego życiu. Jeden z uczniów o imieniu Cuthbert⁹, opisał ją w zachowanym liście do Cuthwina. Stąd znamy też dokładną datę – 26 maja 735 r. Beda cierpiał na ataki duszności. Umie-

⁷ HE V,24.

⁸ W oryg.: „ex eo tempus uitae in eiusdem monasterii habitatione per agens”.

⁹ Późniejszy opat Jarrow i Monkwearmouth. Zmarł w 777 r. (AC 777).

rając, dyktował jeszcze kolejne zdania swoim uczniom i cytował poezję angielską, którą bardzo lubił. List Cuthberta kończy się zdaniem zawierającym określenie-przydomek, który później na stałe przylgnął do Bedy: *Venerabilis, Czcigodny (Explicit epistola Gutberti de obitu uenerabilis Bedae presbiteri)*.

Beda, pomimo swoich obietnic, nie jest w pełni obiektywny, choć trzeba przyznać, że lektura całości sprawia wrażenie, jakby w tej nieobiektywności był sprawiedliwy. Mając bowiem na przykład uprzedzenia do stronnictwa irlandzkiego, niezwykle barwnie i wyjątkowo pozytywnie opisuje ojca misji irlandzkiej w Northumbrii, św. Aidana. Zdaje się natomiast od początku do końca nie lubić Brytów, co do których podaje zresztą niewiele informacji, w zasadzie przedstawiając ich wyłącznie jako morderców, rozbójników lub zatwardziałych heretyków (HE V,23: „Brytowie w swej większej części darzą «wrodzoną» nienawiścią Anglów i cały stan Kościoła katolickiego w zakresie Paschy, mniej sprzeciwiając się niegodziwym obyczajom”¹⁰).

Beda, podobnie jak inni mnisi z jego klasztoru, na czele z opatem Ceolfrithem, był zaangażowany w spór wokół daty Wielkanocy. W jego czasach Brytowie, Piktowie oraz Iona¹¹ nadal pozostawali oporni wobec zmian. Poza Brytami wszyscy „nawrócili się” na rzymski sposób liczenia Świąt w pierwszych dwóch dekadach VIII w. (Piktowie około 710, Iona w 716 r.), a zatem około dziesięciu-piętnastu lat przed ukończeniem dzieła Bedy. Dlatego, zwłaszcza w punktach, gdzie autor był osobiście zaangażowany po jednej stronie sporu, należy jego opinię poddać krytyce.

Wypada jednak tym bardziej docenić Bedę, że w jego czasach historiografia – podobnie jak cała kultura europejska na Zachodzie (z chlubnym wyjątkiem Irlandii i Brytanii właśnie) przeżywała kryzys. Wyjątkiem była hagiografia, wówczas pisana wszędzie w świecie chrześcijańskim. Dzieło Bedy można stawiać na równi, o ile nie wyżej, z dziełami takich

¹⁰ W oryg.: „Brettones, quamuis et maxima ex parte domestico sibi odio gentem Anglorum, et totius catholicae ecclesiae statum pascha minus recto moribusque inprobis inpugnent” (tłum. W.B.).

¹¹ Wielki ośrodek monastyczny na wyspie w dzisiejszej Szkocji, założony przez św. Kolumbę Starszego.

autorów z epoki, jak Izydora z Sewilli (zm. 636 r.) czy Grzegorz z Tours (zm. 594 r.). Beda stara się przedstawić również „suchą” faktografię, dodając pod koniec pracy kronikę najważniejszych zdarzeń (HE V,24), która w niektórych manuskryptach doczekała się kontynuacji aż do roku 766, czyli daty śmierci Egberta¹², tego, który nawrócił Ionę na rzymskie liczenie Wielkanocy w 716 r.

Beda w 1899 r. został ogłoszony przez papieża Leona XIII Doktorem Kościoła katolickiego. Jego szczątki spoczywają dziś w katedrze w Durham, gdzie zostały przeniesione w XI w. z jego rodzimego klasztoru w Wearmouth-Jarrow.

Posiadamy stosunkowo wiele rękopisów z tekstem *Historii kościelnej*, z których część jest niemal współczesna Bedzie. Do najważniejszych, które posłużyły zarówno Plummerowi, jak i Colgrave’owi do edycji ich edycji, należą:

a) *Kassel, Landesbibliothek 4 MS. theol. 2 (CLA VIII, no. 1140)* – z drugiej połowy VIII w., spisany w Northumbrii, pochodzący z biblioteki klasztoru w Fuldzie w Hesji;

b) *London, British Museum Cotton Tiberius C. II (CLA II, no. 191)* – z drugiej połowy VIII w., spisany w południowej Anglii, zawiera staroangielskie glosy z IX w.;

c) *Oxford, Bodleian Library Hatton 43 (4106)* – napisany w XI w. w Glastonbury;

d) *Cambridge, University Library Kk. 5. 16 (CLA II, no. 139)* – znany jako Moore Manuscript. Spisany w Northumbrii wkrótce po roku 737;

e) *Sankt Petersburg, Public Library Lat. Q. v. I. 18 (CLA XI, no. 1621; Ker, no. 122)* – powstały w klasztorze Wearmouth-Jarrow nie później niż w roku 747. Colgrave dowodzi, że mógł być spisany na podstawie kopii autorskiej Bedy.

Colgrave wylicza jeszcze kilkadziesiąt rękopisów z zachowanym w całości bądź we fragmentach tekstem *Historii kościelnej* w Anglii. W całej Europie liczba zachowanych średniowiecznych manuskryptów znacznie przekracza sto egzemplarzy.

¹² Arcybiskup Yorku, rodzony brat króla Northumbrii, Eadbertha.

W niniejszej pracy będę korzystał z tekstu *Historii kościelnej*. Wypada jednak wspomnieć, że Beda był bodaj najbardziej płodnym autorem średniowiecza. Sam wylicza dwadzieścia dziewięć napisanych przez siebie dzieł¹³, z których zadziwiająco wiele dochowało się do naszych czasów. Oprócz pozycji komentujących Pismo Święte, warto wymienić dzieła historiograficzne, wśród których na szczególne uwzględnienie zasługuje żywot św. Cuthberta (COLGRAVE 1940, *Two Lives of St Cuthbert*, s. 143–307) oraz historia opatów Wearmouth i Jarrow (FARMER 1983, *Lives of the Abbots of Wearmouth and Jarrow*, s. 185–210).

Omówiwszy to podstawowe dzieło, nie tylko dla niniejszej pracy, lecz także dla badań nad tą epoką i nad tym obszarem świata, wypada wspomnieć również o pozostałych źródłach.

Informacji na temat wczesnej historii chrześcijaństwa na Wyspach Brytyjskich, oprócz Bedy, należy szukać w dziełach Nenniusza i Gildasa.

Gildas (około 500–570) i jego dzieło *De Excidio et Conquestu Britanniae* (współczesne wydanie w edycji Winterbottoma z 1978) stanowiło źródło sporej części informacji, jakie Beda czerpał do okresu najwcześniejszej historii Brytanii. Życie św. Gildasa zostało spisane przez dwóch hagiografów, anonimowego mnicha z klasztoru w Rhuys (IX w.) oraz Karadoka z Llancarfan (XII w.). *De Excidio* jest w zasadzie dokonaną przez Gildasa krytyką działań podejmowanych przez Brytów, wytknięciem ich błędów, zaniechań, a także upadku moralnego, niskiego stanu wykształcenia kapłanów.

Nenniusz był brytyjskim mnichem tworzącym na początku IX w., uczniem biskupa Elfodda, zmarłego w 809 r., który przekonał Brytów – jako ostatnich – do zmiany sposobu liczenia Wielkanocy w 768 r. Jego *Historia Brittonum* (współczesne wydanie w edycji Wade-Ewansa – WADE-ĒWANS 1938) jest bardzo różna od dzieła Bedy – w przeciwieństwie do autora *Historii kościelnej*, Nenniusz skupia się bardziej na legendarnych początkach Brytów, inicjując tworzenie się średniowiecznego cyklu arturiańskiego. W dużej mierze bowiem z jego dzieła korzystał Geoffrey z Monmouth piszący w XII w. swoje dzieła: *Historia Regum Britanniae* i *Vita Merlini*.

¹³ HE V,24.

Opis okresu chrystianizacji północnych obszarów Wielkiej Brytanii uzupełnia *Żywot Niniana*, misjonarza Piktów i Kaledonów, pióra Ailreda z Rievaulx (AILRED Z RIEVAULX 1874), lecz jest to dzieło późne (XII w.) i budzące wiele wątpliwości co do źródeł, z jakich korzystał autor. Oprócz Bedy, którego z pewnością znał Ailred, istniała także spisana w VIII w. księga cudów Niniana (*Miracula Nynie Episcopi*) oraz być może celtycki żywot tego świętego. *Żywot Niniana* może być porównywany z *Żywotem św. Kentigerna* czyli św. Mungo (VI w.), patrona Glasgow i Szkocji, spisanym również w XII w. przez Jocelyna z Furness (współczesne wydanie: FORBES 1874). Żywoty Gildasa, Niniana i Kentigerna oraz wielu innych są zawarte w tomie *Vitae Sanctorum Britanniae et Genealogiae* w edycji Wade-Evansa (WADE-EVANS 1944).

Historię chrystianizacji i wczesnego chrześcijaństwa na terenie Wielkiej Brytanii opisują też pierwsze dwa tomy monumentalnego opracowania Haddana i Stubbsa: *Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland* (t. I – 1869, t. II – 1873), które zawiera nie tylko dokumenty synodalne, lecz również informacje o postaciach, listy papieskie itp.

Do najwcześniejszej historii schrystianizowanej Irlandii mamy stosunkowo dużo materiałów, choć po epoce patrycjańskiej aż do okresu wielkich fundacji klasztornych pojawia się stuletnia luka źródłowa. Ważna w przypadku źródeł irlandzkich jest wczesna datacja stosunkowo dużej części z nich, przez co stają się one bardziej wiarygodne. Piśmiennictwo irlandzkie w dobie wczesnego średniowiecza rozwijało się zresztą nie tylko w samej Irlandii, lecz również w irlandzkich klasztorach w Wielkiej Brytanii i na kontynencie. Wystarczy wspomnieć o takich postaciach, jak Jan Szkot¹⁴, Seduliusz Szkot¹⁵, Marcin Iryjczyk¹⁶, czy wreszcie Kolumban.

Najwięcej informacji z okresu chrystianizacji zostawił nam sam misjonarz wyspy, czyli św. Patryk. Wzorem św. Augustyna napisał on *Wyznanie* (*Confessio*), w którym w autobiograficznej formule zawarł subiek-

¹⁴ Jan Szkot lub Jan Eriugena (ok. 810–877), irlandzki mnich działający na dworze Karola II Łysego, kierownik dworskiej szkoły teologicznej, jeden z twórców tzw. „renesansu karolińskiego”.

¹⁵ Poeta i nauczyciel irlandzki, działał w Galii w czasach Lotara I.

¹⁶ Nauczyciel ze szkoły w Laon, ur. 819, zm. 877 r.

tywną historię swojej misji wśród Irlandczyków. Jest to niezwykle cenne źródło pochodzące z V w. Niektórych istotnych danych dostarcza też list Patryka do żołnierzy Korotyka (*Epistola ad milites Coroticii*). Jest to skarga misjonarza na jego rodaka, Bryta, również chrześcijanina, który porwał wielu irlandzkich neofitów do niewoli. Oba teksty zawiera edycja Howletta (HOWLETT 1994). Tradycja przypisywała Patrykowi znacznie więcej tekstów, jak choćby autorstwo kilku wierszy, z których najśłynniejszy jest tak zwany *Pancerz św. Patryka* (*Lorica*: MURPHY 1956; MEYER 1911), lecz są to dzieła późniejsze. Podobnie jak tak zwany *I synod św. Patryka*, który powstał dopiero w wieku siódmym, choć być może zawiera kompilację z wcześniejszych synodów.

Oprócz prac samego Patryka, informacje o nim oraz o jego misji czerpiemy ze źródeł VII-wiecznych, żywotów pióra Muirchú i Tírechána (BIELER 1979) oraz skompilowanego *Żywota trójdzielnego św. Patryka* (STOKES 1887). I choć autor listu o kontrowersji paschalnej, Kummian, pisze o Patryku *papa noster*¹⁷, to wśród badaczy panuje przekonanie, że ożywienie się kultu św. Patryka w VII i VIII w. było częściowo spowodowane walką Armagh o prymat wśród ośrodków kościelnych w Irlandii prowadzoną w sojuszu z panującą wówczas dynastią *Uí Neill*.

Innych przykładów z zakresu wczesnej historii i organizacji kościelnej w Irlandii należy szukać w bardzo bogatej hagiografii. Wśród licznych żywotów wypada wymienić zwłaszcza te najwcześniejsze: św. Brygidy pióra Cogitosusa, św. Brendana z Clonfert, św. Finniana. Hagiografia irlandzka została zebrana w tomach: *Vitae Sanctorum Hibernae* w edycji Plummera (PLUMMER 1910) oraz *Acta Sanctorum Hiberniae* w edycji bolandystów pióra Heista (HEIST 1965).

Na szczególną uwagę zasługuje monumentalne dzieło Adomnána, siódmego opata Iony, poświęcone postaci jej założyciela, św. Kolumby (ADOMNÁN 1961). Pozycja ta jest nie tylko źródłem wiedzy dotyczącej tego klasztoru, który miał tak przemożny wpływ na całe chrześcijaństwo na Wyspach Brytyjskich, lecz również pomaga zrozumieć kontekst kulturowy epoki. Jest też niezwykle pomocna w poznaniu historii Mayo, gdyż biskup Kolman był kontynuatorem właśnie tradycji kolumbańskich.

¹⁷ CUMMIANUS 1988, s. 84.

Drugi żywot Kolumby, autorstwa Manusa O'Donnella (współczesne wydanie 1918) jest znacznie późniejszy, bo XVI-wieczny, i w znacznej mierze oparty na tekście poprzednika.

Z innych źródeł, pomagających zrozumieć irlandzki Kościół z początku średniowiecza, wypada wspomnieć o listach Kolumbana, które zebrał Walker w tomie II *Scriptores Latini Hiberniae* zatytułowanym *Sancti Kolumbani Opera* (1957). Ciekawym dokumentem jest *Catalogus Sanctorum Hiberniae* (GROSJEAN 1955).

Niezwykle istotnym źródłem są martyrologia irlandzkie, przede wszystkim *Martyrologium Oengusa Culdee* (irl. *Féilire Oenguso Céili Dé*). Ten tekst z VIII w. jest kalendarzem wspominającym poszczególnych świętych irlandzkich. Bardzo często przy dacie danego święta i imieniu patrona dnia znajduje się krótka informacja, bardzo pomocna przy identyfikowaniu poszczególnych osób. W komentarzach, w które często obfitują glosy rękopisów, informacje te są nieraz uzupełnione o kolejne szczegóły. Z innych źródeł z gatunku *féilire*, który rozwinął się zwłaszcza w epoce reformy tak zwanych *culdee* (połowa VIII w.) warto wymienić *Martyrologium z Tallaght* (BEST I JACKSON 1931).

Źródłem niezwykle pomocnym dla badacza wczesnych dziejów Wysp Brytyjskich, istotnym zwłaszcza przy próbie zrozumienia irlandzkiego życia monastycznego, a często pomijanym w opracowaniach, są penitencjały irlandzkie, których zbiór opublikował Bieler w edycji *The Irish Penitentials* z 1963 r. Autor podjął się ważnego zadania wydania wszystkich znanych wczesnych penitencjałów irlandzkich. Są to właściwie (poza tekstem *Synodu I i II Świętego Patryka*) penitencjały klasztorne. Inną edycją penitencjałów, tym razem nie tylko irlandzkich, jest książka McNeilla i Gamera *Medieval Handbooks of Penance* wydana w Nowym Jorku w 1938 r. (MCNEILL I GAMER 1938).

Spółeczeństwo irlandzkie można badać odwołując się do wszystkich źródeł z epoki, lecz szczególnie ważne wydają się teksty prawnicze wypływające z pogańskiej ustnej tradycji brehonów¹⁸. Na wymienienie zasługu-

¹⁸ Strażnicy praw w tradycji ustnej Irlandii. Ich zadaniem było zapamiętanie i recytacja kodeksów praw, funkcjonujących w kulturze oralnej. Jako grupa społeczna byli w Irlandii obecni aż do czasów nowożytnych.

je zwłaszcza *Críth Gablach* (BINCHY 1979), poemat z VII w. Pierwotne społeczeństwo irlandzkie jest barwnie opisane w eposie *Táin Bó Cuailnge* (RAHILLY 1976, polskie tłumaczenie BRYLL I GORAJ 1983).

Prawo kościelne można badać na podstawie tekstów synodalnych (tzw. *I i II synod św. Patryka*), a także interesującego źródła przypisywanego Adomnánowi – *Cáin Adomnáin* (MEYER 1905), zwanym *Prawem Nie-winnych* i uchwalonym podczas synodu w Birr w 697 r. Prawo to gwarantowało nietykalność pewnym grupom prawnie wyłączonym z działań wojennych: kapłanom, kobietom, dzieciom oraz wieśniakom na ziemiach klasztornych. Ciekawych informacji na temat Irlandii, choć w znacznie późniejszym okresie, szukać można u Geralda z Walii¹⁹.

Badania nad kulturą irlandzką z okresu wczesnego średniowiecza umożliwia również lektura poezji, której liczne przykłady zawierają glossy rękopisów. Wydanie zbioru poezji wczesnoiryskiej, z którego korzystam, w edycji Meyera (MEYER 1911) nie jest najnowszym opracowaniem, lecz zawiera teksty w językach oryginalnych.

Ze źródeł traktujących o chrystianizacji i wczesnych dziejach chrześcijaństwa w Northumbrii warto wymienić przede wszystkim (oprócz rzecz jasna Bedy!) żywoty Wilfryda i Cuthberta. Te wcześniejsze (obie hagiografie Cuthberta – autorstwa Bedy i anonimowego mnicha z Lindisfarne; oraz tekst Eddiusa Stephanusa) należą do pierwszych zachowanych dzieł autorstwa Anglosasów (początek VIII w.), późniejsza praca Edmera (XII w.) jest tylko kompilacją Bedy i Eddiusa. Żywoty Cuthberta spisane prozą zebrał Colgrave w książce *Two Lives of Saint Cuthbert* (COLGRAVE 1940), edycja dzieła Eddiusa Stephanusa została poczyniona przez Colgrave w 1927 r. (uaktualnione i poszerzone wydanie z 1985), a żywot autorstwa Edmera opublikował Muir i Turner (MUIR I TURNER 1998). Listy Alkuina omówię dalej przy źródłach dotyczących klasztoru w Mayo.

Źródłem nie do przecenienia przy badaniu dziejów kontrowersji paschalnej, której finałem był synod w Whitby jest list Kummiana do opata Iony Ségéne (Ó CRÓINÍN 1988). Jest to dokument niezwykle ważny, bo jak pisze Ó Cróinín²⁰, list daje wyjątkowy wgląd w stosunki we-

¹⁹ Giraldus Cambrensis, kapłan i kronikarz żyjący na przełomie XII i XIII w.

²⁰ Ó CRÓINÍN 1988, s. 3.

wnętrzne panujące w kościołach Irlandii w kluczowej wówczas kwestii liczenia daty Wielkanocy. Tekst powstały prawdopodobnie w 631 r., a więc o trzydzieści lat wcześniejszy niż synod w Whitby oraz o całe stulecie od dzieła Bedy, został napisany przez Irlandczyka z południa, zwolennika strony rzymskiej, ale dzieło swe autor zaadresował do oponentów, w celu podjęcia próby przybliżenia stanowiska rzymskiego.

Na osobny akapit zasługują roczniki i kroniki, które – choć same wnoszą niewiele nowych informacji – pozwalają na weryfikowanie i datację danych z innych źródeł. Roczniki irlandzkie są bogate i jest ich stosunkowo dużo. Najwcześniejszy okres, który mnie interesuje, opisują cztery dzieła: *Roczniki ulsterskie (Annala Uladh)*, *Roczniki Czterech Mistrzów (Annála Ríoghachta Éireann)*, *Chronicon Scottorum* oraz *Roczniki z Inisfallen*. Wszystkie te roczniki dla lat 431–911 mają prawdopodobnie wspólne źródło, które zostało przez uczonych nazwane *Kroniką Irlandii*²¹. Od roku 911 narracje zaczynają się wyraźnie od siebie różnić, co może świadczyć o tym, że skrybowie korzystali z innych źródeł.

Najpełniejsze są *Roczniki ulsterskie* (MAC AIRT, MAC NIOCAILL 1983), które zachowały się w czterech średniowiecznych rękopisach:

1. Dublin, Trinity College Library, MS 1282. Ostatnia zapisana data to 1489, następnie inna ręka dopisała wydarzenia do 1504 r.;

2. Oxford, Bodleian Library, Rawlinson B 489. W tym przypadku znamy imiona skrybów. Byli nimi Ruaidhrí Ó Casaide, który przepisał wydarzenia do 952 r. i Ruaidhri Ó Luinín, który zapisał tekst do 1507 r. Następnie rękopis był kontunowany przez innych skrybów do 1588 r.;

3. London, BL, Additional 4795. Tekst napisany przez wielu skrybów. Zawiera daty od 431 do 1132, potem od 1156 do 1307, a następnie 1486 do 1504;

4. London, British Library, Additional 4784. Zawiera jedynie daty 1200–1296 i jest tłumaczeniem z irlandzkiego na łacinę.

Ogólnie wczesne partie *Roczników ulsterskich* były pisane po łacinie, późniejsze po irlandzku (mniej więcej od końca X w., choć fragmenty po łacinie pojawiają się i później). Dzieło powstało na wyspie Belle na jeziorze

²¹ MAC AIRT, MAC NIOCAILL 1983, s. 21.

Lough Erne w prowincji Ulster. Przez wzgląd na miejsce powstania i nacisk, jaki jest tam kładziony na dzieje Ulsteru, zyskały właśnie taką nazwę.

Roczniki Czterech Mistrzów zostały napisane w wiek po *Rocznikach ulsterskich* i w dużej mierze wykorzystują je w kompozycji tekstu. Powstały między 1632 a 1636 r. we franciszkańskim klasztorze w miasteczku Donegal na północy wyspy. Miały czterech autorów: Mícheála Ó Cléirigh (Michael O'Clery), Peregrine'a O'Clery'ego, Fergususa O'Mulconry'ego i Peregrine'a Ó Duignana, stąd też wzięła się ich nazwa (tylko pierwszy z nich był franciszkaninem). Całość tekstu napisana jest po irlandzku. Korzystam z wydania tych roczników w publikacji elektronicznej pod redakcją Donnchadha Ó Corráin i Mavisa Cournane w ramach programu Corpus of Electronic Texts (CELT, CORK 2002) Uniwersytetu w Cork. Tekst jest podzielony na dwie części: pierwsza opisuje mityczne dzieje Irlandii powiązane z historią biblijną i zaczyna się w roku *Anno Mundi* 2242, druga jest wyznaczona przez narodziny Chrystusa i opisana jako Era Chrystusa (irl. *Aois Criost*) zawiera wydarzenia do roku 1616.

Roczniki z Loch Cé i *Roczniki Connachtu* przedstawiają głównie wiadomości dotyczące prowincji Connacht. Oba źródła powstały w XVI w. *Roczniki z Loch Cé* obejmują okres od 1014 do 1590 r., a ACo, *Roczniki z Connacht* od 1224 do 1544. Duża partia obu dzieł dotycząca XIII i początku XIV w. się pokrywa.

Jako ostatnie z roczników irlandzkich należy wymienić *Roczniki z Inisfallen*. Zostały napisane pomiędzy XII a XV w. przez mnichów z klasztoru na wyspie Inisfallen na jeziorze Lough Leane nieopodal Killarney. Również można je podzielić na dwie części: przedpatrycjańską (do roku 433), która ma charakter mitologiczny i zdecydowanie wzorowała się na tekście *Księgi Najazdów Irlandii*²²; oraz postpatrycjańskiej doprowadzonej do roku 1450.

W podjętym przez mnie temacie pomocne okazały się również roczniki powstałe na terenie Wielkiej Brytanii. Na pierwszym miejscu warto byłoby wymienić *Kronikę anglosaską* (ang. *Anglo-Saxon Chronicle*) wyda-

²² *Lebor Gabala Eirenn*, mitologiczny tekst opisujący wędrówkę Gaedilów (irlandzkich Celtów) do Irlandii.

ną przez Whitelock'a (wyd., tłum.) w 1961 r. w Londynie. Jest to dzieło stosunkowo wczesne, gdyż inicjatorem jego powstania był w IX w. król Alfred Wielki. Można się domyślać, że pierwotna wersja powstała w Wessexie. Później dzieło funkcjonowało w wielu kopiach i było różnie uzupełniane – w niektórych pojawiają się wpisy aż do 1154 r. Najwcześniejsza data, jaka pojawia się w tekście to rok 60 przed Chrystusem, kiedy to Juliusz Cezar jako pierwszy Rzymianin wylądował w Brytanii i pokonał Brytów w bitwie. Dla okresu od inwazji anglosaskiej do inwazji normandyjskiej *Kronika* jest najpełniejszym (oprócz Bedy) źródłem i odniesieniem chronologicznym.

Annales Cambriae to z kolei kronika powstała w klasztorze St. David w prowincji Dyfed (w średniowieczu odrębne królestwo brytyjskie) w Walii. Najnowsze opracowanie spod pióra doskonałej celtolog Kathleen Hughes wyszło w 1974 r. Tekst, powstały nie później niż w X w., opisuje wydarzenia nie tylko dotyczące samej Walii, lecz także krajów ościennych: Anglii, Irlandii i królestw Piktów i Szkotów. Roczniki obejmują lata 447–1288, lecz aż do X w. informacje są bardzo lakoniczne i fragmentaryczne, nie tylko w porównaniu z późniejszymi datami, ale także z innymi rocznikami.

Źródła do badań wczesnych dziejów klasztoru Mayo posiadamy niestety niewiele, choć nie jesteśmy też ich zupełnie pozbawieni. Problem polega na tym, że późna ich datacja oraz daleko idące rozbieżności i nieścisłości, każą bardzo mocno zdystansować się do niektórych z nich. Dotyczy to zwłaszcza najistotniejszego zdawałoby się materiału, czyli *Żywota Geralda*, pierwszego opata klasztoru.

Oprócz opisanego już wcześniej dzieła Bedy oraz roczników irlandzkich (w brytyjskich tych informacji brak) oraz martyrologiów: z Tallaght i Donegalu, najcenniejszym źródłem jest właśnie wspomniany *Żywot*

*Geralda*²³. Jest to dzieło późne, powstałe prawdopodobnie w X lub nawet XI w. Zachował się w jednym średniowiecznym egzemplarzu w tak zwanym *Rękopisie Florariańskim*, który obecnie znajduje się w Bibliotece Bollandystów w Brukseli. Był on podstawą do edycji Plummera z 1910 r. Jest pełen nieścisłości oraz informacji problematycznych, gdyż kłócących się z innymi źródłami. Całość życia Geralda wydaje się być tam przesunięta o około trzydzieści lat wstecz w stosunku do datacji z roczników. Ponieważ to roczniki, a nie żywot zdają się korelować z tekstem Bedy, skłaniałbym się raczej za podważaniem prawdziwości przekazu anonimowego hagiografa. Sprawę tę postaram się rozwinąć w rozdziale poświęconym Geraldowi.

Oprócz *Vita Geraldi* i wspomnianych wyżej źródeł, imię Geralda pojawia się również w bardzo późnym dziele Richarda Challonera z 1761 r. zatytułowanym *A memorial of Ancient British Piety or A British Martyrology*. Na stronach 50–51 znajduje się kilka informacji o Geraldzie i klasztorze w Mayo, których nie znajdujemy gdzie indziej. Autor powołuje się na „starożytne dzieła irlandzkie” oraz na sytuację w swoich czasach (połowa XVIII wieku), kiedy to działa jeszcze kościół pod wezwaniem Geralda.

W irlandzkim rękopisie *Book of Ballymote* (irl. *Leabhar Bhaile an Mhóta*): Royal Irish Academy MS 23 P 12, 275 foll znajdują się pewne dodatkowe informacje na temat wspólnoty w Mayo u progu VIII w. Manuskrypt jest datowany na koniec XIV w. i powstał na terenie dzisiejszego hrabstwa Sligo w północno-zachodniej części Irlandii. Znamy też imiona skrybów. Byli to: Solam Ó Droma, Robertus Mac Sithigh i Magnus Ó Duibhgennain. Współczesnej jego edycji dokonał R. Atkinson w 1887 r. (Dublin).

Niezwykle istotnym uzupełnieniem źródeł dotyczących wczesnej historii klasztoru są listy Alkuina, których zbiór wydał Ernst Dümmler w tomie *Epistolae* w ramach projektu wydawniczego *Epistolae Karolini Aevi* t. II (MGH), 1895. Dwa listy – 19 i 219 – z tego zbioru są zaadresowane do wspólnoty klasztornej w Mayo, w tym jeden bezpośrednio do jej biskupa, Leutfreda. Kolejne dwa listy, adresowane do Colcu, opata

²³ PLUMMER 1910, *Vitae Sanctorum Hibernae*, s. 107–115

Clonmacnoise oraz do kleru Irlandii (listy 31,34) również poszerzają nieco naszą wiedzę na temat kontekstu historycznego, w którym znalazł się klasztor w Mayo pod koniec VIII w.

Nazwy

Irlandczycy

W źródłach, nad którymi pracowałem, Irlandczycy są nazywani Szkotami (*Scotti*). Jest to nazwa historyczna, używana w źródłach łacińskich od czasów rzymskich po mniej więcej XII stulecie¹, kiedy to określenie zostało przeniesione ostatecznie na Szkotów we współczesnym rozumieniu, czyli celtyckich mieszkańców północnej części Wielkiej Brytanii. Kontaminacja wiązała się z procesem zasiedlania zachodnich obszarów dzisiejszego terytorium Szkocji przez Irlandczyków w V i VI w. Przed irlandzką kolonizacją Rzymianie nazywali te tereny *Caledonia* lub *Albania*². Wyspę Irlandię z kolei określano mianem *Hiberni* – stąd w *Wyznaniu* Patryk słyszy *vox Hiberionacum*, czyli „głos Irlandczyków”.

Problem nazewnictwa dobrze ilustruje fragment wprowadzenia Alana i Marjorie Anderson do *Żywota Kolumby*³. Zdaniem autorów, św. Patryk nie używa już rzymskiego terminu *Hibernia*, który służył do określania Irlandii Cezarowi, Pliniuszowi oraz Tacytowi, lecz zastępuje go pokrewnym słowem *Hiberio*, a mieszkańców wyspy nazywa *Hiberonaces* (*Confessio* II,1: „sed postam Hiberione dueeneram”; II,120: „Uox Hiberionacum”). Beda i Alkuin nazywają wyspę po staremu *Hibernia*. Adomnán w VII w. nazywa Irlandię albo *Iouernia* albo *Scotia*. Pojawia się jeszcze termin *Scotia Brittaniae* na określenie terenu dzisiejszej Szkocji, jako części Wielkiej Brytanii zamieszkałej przez Irlandczyków. Mieszkańcy zarówno Irlandii, jak i Szkocji są nazywani *Scotti*, a ich język *scotica lingua*.

Termin „Irlandia” i „Irlandczycy” jest oczywiście pokrewny rodzimej irlandzkiej nazwie własnej wyspy – *Erin*, lecz ma germańskie brzmienie,

¹ STRZELCZYK 1987, s. 11.

² Tamże, s. 11.

³ ADOMNÁN 1961, s. 30.

które zawdzięcza epoce wikingów, a następnie dominacji angielskiej. Nie ma zatem wiele wspólnego z oryginalnym etnonimem. Problem polega na tym, że takowy nie istniał historycznie – przynajmniej do czasów nowożytnych. Irlandia była bowiem rozbita na wiele plemion, z których każde miało swoją własną nazwę. W mitologii określano mieszkańców Irlandii „synami Mila”, gdyż wedle eposu, przyplłynąć oni mieli z Półwyspu Iberyjskiego⁴. Ciężko jednak jest wykorzystywać tę nazwę w pracy naukowej. Dlatego w dalszej części pracy będę używał współczesnej nazwy Irlandczycy.

Choć zdaję sobie sprawę, że przyjęcie współczesnego określenia mieszkańców Irlandii absolutnie nie odpowiada terminologii średnio-wiecznej, to przyjęty przez Jerzego Strzelczyka termin Iroszkoci również wydaje mi się nietrafny. Nie znajduje on odpowiednika w pracach uczonych anglosaskich, a także w źródłach. Jest to niepotrzebne powtarzanie, podobnie jak w przypadku Jana Szkota Eriugeny („Jan Irlandczyk z Irlandii”). Wydaje mi się więc, że lepiej jest użyć współczesnej nazwy, pamiętając o tym, że kiedyś używano innej.

Anglosasi, Anglowie, Northumbryjczycy

Anglosasi to określenie na wszystkich najeźdźców, którzy przybyli do Brytanii po opuszczeniu jej przez legiony rzymskie. Plemiona germańskich Angłów, Sasów i Jutów przybyły na zaproszenie celtyckich Brytów, którzy po wycofaniu się Rzymian nie mogli sami poradzić sobie z atakującymi ich plemionami Piktów, Kaledonów i Irlandczyków. Beda podaje, że zaproszenie nastąpiło w roku 449⁵.

Sytuacja etniczna zarysowana przez autora *Historii kościelnej* mogła być jeszcze bardziej skomplikowana. Zdaniem części współczesnych badaczy, w zasiedlaniu terenów Anglii przed i po opuszczeniu Brytanii przez legiony rzymskie brały także udział grupy Fryzów i Franków, a nawet Swebów i Norwegów⁶. Element germański był zatem o wiele bardziej

⁴ HEANEY 1996.

⁵ HE I,15.

⁶ NORTH 1997, s. 18.

złożony. Prawdopodobnie też nie pojawił się na wyspie w wyniku jednorazowego zaproszenia, lecz proces przenikania poszczególnych grup i jednostek następował powoli, podobnie jak to miało miejsce w przypadku innych prowincji Imperium. O pewnej wspólnocie kulturowej pomiędzy Fryzją, Skandynawią i Anglią świadczy choćby tekst *Beowulfa*⁷. Żeby jeszcze bardziej skomplikować tę mozaikę etniczną wypada przypomnieć, że na terenie Brytanii w V i VI w. żyli zromanizowani Brytowie posługujący się na co dzień łaciną oraz przyjezdni Rzymianie, którzy z pewnością nie wszyscy opuścili wyspę wraz z legionami.

Okres historii Brytanii od V w. aż po najazd normański Wilhelma Zdobywcy w 1066 r. nazywa się w nauce okresem anglosaskim. Jako pierwszy wyrażenia tego użył król Alfred Wielki (849–899), który tytułował się *rex Anglorum Saxonum*. Po podboju z 1066 r. mówi się o okresie anglo-normańskim.

Plemiona germańskie, które osiedliły się na wschodnich i południowych terytoriach Wielkiej Brytanii (systematycznie zwiększając ten obszar wraz ze zwiększającą się dominacją nad brytyjskimi mieszkańcami wyspy), dzieliły się na grupy: Angłów, zamieszkujących tereny położone najbardziej na północ; Sasów, którzy osiedlili się na południu; oraz Jutów przybyłych z Półwyspu Jutlandzkiego, którzy zajęli tereny wyspy Wight i Kentu, a także Fryzów, przybyłych z terenów dzisiejszej Holandii⁸.

W ciągu VI w. w Brytanii ukształtował się system polityczny cechujący się względną równowagą pomiędzy wszystkimi jej częściami, jednak z istniejącym pojęciem *bretwalda*, czyli króla posiadającego supremację nad innymi władcami anglosaskimi. System ten zwany jest heptarchią angielską, gdyż składało się nań siedem królestw: Northumbria, Mercja, Kent, East Anglia, Essex, Sussex i Wessex. W interesujących mnie czasach godność *bretwalda* piastowali początkowo władcy Kentu, następnie Northumbrii, potem (VIII w.) przez pewien czas królowie Mercji, a za Alfreda Wielkiego Wessexu. Pomimo że termin heptarchia utarł się w nauce, w rzeczywistości w różnych okresach królestw anglosaskich było wię-

⁷ Tamże, s. 65–77.

⁸ SHARP 1997, s. 9.

cej, niektóre się tworzyły inne zaś znikaly. Wymienić można następujące istotne jednostki polityczne, których nie obejmuje określenie heptarchii: Hwicce, Magonsaete, Lindsey, Anglia Środkowa, oraz dwa składowe królestwa Angłów northumbryjskich: Deira i Bernicja.

Współcześnie, w terminologii właściwej większości języków, przyjęła się nazwa wywodząca się od Angłów („English”, „Anglicy”, „Anglais”), jednak po walijsku na germańskich mieszkańców Brytanii nadal mówi się *Saeson*, po irlandzku *Sachsán*, a w szkockim gaelic *Saesónach*. Określenie to rozciąga się również na Angłów. Warto mieć to na uwadze przy omawianiu dziejów klasztoru *Mag nÉo na Sachsán*, czyli „Mayo Sasów”, bo wbrew nazwie większość jego mieszkańców z pewnością stanowili Anglowie z Northumbrii, a nie Sasi.

Jednym z angielskich królestw, które w interesującym mnie okresie historycznym posiadało pewien rodzaj hegemonii w heptarchii angielskiej, była Northumbria. Było to królestwo powstałe w wyniku połączenia się dwóch mniejszych krain: Deiry (na południu) i Bernicji (na północy). Nazwa Northumbria obejmuje w zasadzie wszystkie terytoria, które we wczesnym średniowieczu zamieszkiwali Anglowie położone na północ od rzeki Humber.

Mayo

Warto przypomnieć, że Mayo (irl. *Mag nÉo* – „Łąka Cisów”: irl. *mag* oznacza łąkę, otwartą równinę; *éo* oznacza cis, a czasem ogólnie drzewo) jest zanglicyzowaną nazwą zarówno klasztoru, miejscowości, jak i hrabstwa. W różnych epokach historycznych każda z tych jednostek była nieco odmiennie nazywana:

Klasztor i biskupstwo – od samego początku istniały tu różne odmiany w nazewnictwie. Od pierwotnej irlandzkiej nazwy powstała zlatynizowana forma Mageo, której używa Beda⁹, choć podaje też formę irlandzką („qui in lingua Scottorum Mag éo nominatur”¹⁰). *Roczniki ulsterskie* przy

⁹ HE IV,4.

¹⁰ HE IV,4.

dacie śmierci Geralda¹¹ podają nazwę Mayo Sasów: *Pontifex Maighe h-Eu Saxonum, Garaalt, obiit*. Natomiast w 773 r. przy dacie śmierci kolejnego biskupa Mayo, Aidana, wspominają: *Aedan episcopus Maighe h-Eu*¹².

Miejscowość – Mayo Abbey, lub po prostu Mayo. Około 1370 r. klasztor w Mayo został objęty przez kanoników regularnych, co zostało potwierdzone przez papieża w 1411 r. Od tego czasu pojawiają się wzmianki o miejscowości Mayo Abbey, która wyrosła wokół klasztoru¹³. W szesnastym i siedemnastym stuleciu często była nazywana Temple Garaalt, albo Temple Garrett¹⁴. Zmianę i porzucenie dodatku „Sasów” (irl. *na Sachsan*) dobrze widać na przykładzie *Roczników Czterech Mistrzów*, gdzie wzmianki o Mayo pojawiają się dziesięciokrotnie. Pierwsze cztery informacje mówią o *Magh-eo* (726, 778, 786, 905), następnie źródło wspomina trzykrotnie o *Mayo Sasów* (1169, 1209, 1262), potem pojawia się już tylko nazwa *Mayo*.

Hrabstwo – Mayo, jedno z 32 hrabstw Irlandii, trzecie pod względem powierzchni i piętnaste pod względem populacji, powstało formalnie jako odrębna jednostka administracyjna w XVI w., kiedy królowa brytyjska Elżbieta I dokonała nowego podziału gruntów w prowincji Connacht¹⁵. W skład Republiki Irlandii weszło w 1923 r.

¹¹ AU 732.5.

¹² AU 773.5.

¹³ GWYNN I NEVILLE 1988, s. 123.

¹⁴ O'FLANAGAN 1836, s. 179.

¹⁵ Tak zwane *Composition of Connaught*.